

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 3 2017

Sayfa: 1774-1793

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[17-07-2017] – [26-08-2017]

Güvencesizliğin Bireysel-Toplumsal Yansımaları¹

Süleyman İLHAN

Doç. Dr. Fırat Üni. İns. ve Sos. Bil. Fak. Sosyoloji Bölümü
Assoc.Prof. Fırat University, Faculty Of Humanity And Social Sc., Department of Sociology

Orcid id: 0000-0002-6549-3462

silhan@firat.edu.tr

Mevlüt YILMAZ

Araş. Gör. Dr. Fırat Üni. İns. ve Sos. Bil. Fak. Sosyoloji Bölümü
RA.Dr. Fırat University, Faculty Of Humanity And Social Sc., Department of Sociology

Orcid id: 0000-0002-8982-6778

mevlutyilmaz@firat.edu.tr

Öz

Bu çalışma, yeni/esnek çalışma ilişkileri bağlamında ortaya çıkan güvencesizliğin analizini konu edinmektedir. Günümüz çalışma hayatında güvencesizlik, işveren/sermaye karşısında kırılgan ve savunmasız bir varoluşu, kötü şartlarda, düşük ücrete ve sürekli iş güvencesizliği algısını, iş yaşamında yaygın istikrarsızlığı vb. durumların egemenliğini vurgulamaktadır. Güvencesizlik, bireysel açıdan örselenmiş, depresif kişilik yapılarının gelişmesine yol açarken toplumsal açıdan riskli bir yaşamın, yoksulluğun, dışlanmanın, sömürülmenin yeni boyutunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada, günümüz çalışma/iş hayatının temel karakteristiği haline dönüşen güvencesizliği ve etkilerini açıklamaya dönük yaklaşımlar sosyolojik perspektiften ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvencesizlik, Esneklik, Güvencesiz Çalışma İlişkileri, Güvencesizleştirme, Prekarya.

Individual-Social Reflections of Precarity

Abstract

This paper deals with analysis of precarity resulting from the context of the new/flexible labor relations. Precarity imposes a mode of living in which a fragile and vulnerable existence against the employer /the capital, poor conditions, low wages, a constant perception of job insecurity, widespread instability at work, etc. are dominant. Precarity, lead to the development of depressive personalities of being crumpled from invidual perspetive. Socially, constitutes a new social dimension of poverty, being isolated, excluded, otherised and exploited. In study, approaches to explain the precarity that has become the main characteristic of today's working life and its dimensions is handled from a sociological perspective.

Keywords: Precarity, Flexibility, Precarious Work Relations, Precariousness , Precariat.

¹ Bu çalışma "Güvencesizliğin Sosyolojisi: Tuzla Tersaneler Bölgesi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Son 30 yılı aşkın dönemde, neo-liberal politikaların uygulamaya konulmasıyla gerçekleştirilen sosyo-ekonomik dönüşüm, hızı ve etkiselliği bakımından önceki dönemlerden radikal bir farklılaşmayı beraberinde getirmiştir. Neo-liberal sistem, çalışma hayatında standart/katı çalışma ilişkileri yerine standart-dışı/esnek çalışma ilişkilerini getirerek çalışma anlayışını kökten dönüştürmüştür. Standart çalışma anlayışı genelde sınırları ve süresi önceden belirlenmiş, çalışan-işveren-devlet arasında garanti altına alınmış, istikrarlı ve güvenceli bir ilişkiler ağını ifade ederken standart-dışı çalışma ilişkileri part-time, gelişigüzel işler, evde çalışma gibi düzensiz, eğreti çalışma biçimleri bağlamındaki güvencesiz istihdam ilişkilerini kapsamaktadır. Güvencesizlik günümüz çalışma ilişkilerinin temel karakteristiğini oluşturmaktadır. Güvencesizlik, istihdamın geçici, belirsiz ve kötü şartlar altında gerçekleştiği; çalışanların gerek üretim araçları gerekse de süreç bakımından kontrolü başka kişi ya da gereçlere devrettiği; ücret konusunda yaşanan belirsizlikler ve tüm bu yaşananlara karşı hukuki hiçbir koruyucu düzenlemenin olmadığı günümüz çalışma dünyasına karşılık gelmektedir. Çalışma ilişkilerinde güvencesizleştirme süreci esneklik uygulamalarıyla yürütülmektedir. Bu konuda birçok sosyal bilimci (örn. Beck, Giddens, Sennett, Castel, Bauman, Lazzarato, Bourdieu, Standing, , Wacquant, Seymour, vd.) esnek çalışma anlayışıyla birlikte güvencesizliğin çalışma hayatının temel standardı haline geldiğini ve güvencesizliğin gerek iş gerekse iş-dışı alanlara sirayet ederek birey ve toplum üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu ileri sürmektedir.

İstihdam yapısının ve işgücü piyasasının parçalanması, esnek çalışma ve artan rekabet ile ücretlerin düşürülmesi, geçici, eğreti işgücünün yaygınlaştırılması ve emeğin kutuplaştırılması çalışma hayatı kaynaklı problemlere neden olmaktadır. Neo-liberal uygulamaların yerleşik tüm yapıları tasfiye ederek çalışma ilişkilerini yeniden yapılandırması, devlet etrafında oluşturulan korunaklı alanların aşındırılmasına, enformel ilişki ağlarının ve sosyal dayanışma bağlarının zayıflatılmasına yol açmaktadır. Günümüz çalışma hayatında esneklik politikaları bağlamında geçicilik, akışkanlık, belirsizlik ve risklere karşı savunmasızlık yaygınlaşmaktadır. Çalışma yaşamında ortaya çıkan yeni çalışma örüntüleri, çalışanlara “esnek ol, değişken durumlara hemen uyum sağla, rekabetçi ol, riskleri iyi yönet” öğütlerini benimsetirken bu durum bir yandan çalışanların benliklerini, karakterlerini olumsuz etkilemekte diğer yandan da toplumsal ve gündelik hayatın sürdürülmesi için temel yapılarıdaki alışkanlıkların, değerlerin ve normların çözülmesine sebep olmaktadır. Güvencesizlik sarmalında çalışan kesimler, işini kaybetme korkusu/riski nedeniyle daha fazla çalışma, kötü çalışma şartlarına katlanma, herhangi bir hak talebinde bulunamama, daha ucuza çalışma gibi nedenlerle iş yaşamında kronik sorunlarla karşılaşmakta ve bu sıkıntılar toplumsal yaşama yansımaktadır.

Bu çalışma, yeni/esnek çalışma anlayışıyla birlikte ortaya çıkan güvencesizliğin bireysel-toplumsal etkilerinin analizini amaçlamaktadır. Bu bağlamda güvencesizlik merkezli açıklamalar (özellikle Beck, Sennett, Castel, Lazzarato, Standing ve Seymour'un konuyla ilişkili değerlendirmeleri) sosyolojik bir perspektiften ele alınarak sunulmaktadır.

1. U. Beck: Çalışmanın Yeni Özgür Dünyasında Güvencesizlik Riski

Beck, içinde yaşadığımız dönemi “endüstriyel zenginlik ile endüstriyel risklerin bir arada yer aldığı çağdaş bir endüstri toplumu” olarak nitelirmektedir (Erdoğan, 2003: 105-106). Yeni dönemde yaşanan belirsizlikleri, istikrarsızlıkları “risk toplumu” nosyonu çerçevesinde değerlendiren Beck, yeni çalışma dünyasında özgürleşmenin serbest piyasa anlayışıyla ortaya çıktığını savunmaktadır. Ona göre, artık “yaşam için iş/çalışma” ortadan kalkmakta, tüm ücretli işlerde iş değiştirme tehdidi doğal kabul edilmektedir. Sosyal refah devletinin kurumları çökerek, ücretli istihdam güvencesiz/eğreti ve belirsiz, riskli bir hal almakta; yaşam hikâyeleri fragmanlara ayrılmaktadır. “İşgücü pazarı esnekliği” politik bir söylem halini almaktadır. Çağrılar daha fazla ‘esneklik’ (ki o işverenlerin çalışanlarını kolay işten kovabileceği düsturundan hareket eder) için her yerde yapılmaktadır (Beck2000: 1-2). Sosyo-ekonomik açıdan hayatın idame ettirilmesinde çalışma odaklı ücrete bağımlı kılınan çalışan kesimlerin, düzenli çalışma hayatının ilgasıyla daha fazla esneklik ve istikrarsızlık yaşadığı söylenebilir. Bu durum çalışanlar açısından güvencesizliğin dolayısıyla risk algısının artmasına yol açmaktadır.

Standartlaşmış tam istihdam sisteminin yumuşatılarak kenarlarından aşındırılması işyeri ve çalışma sürelerinin ve iş hukukunun esnetilmesi çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan iş ile iş olmayan arasındaki sınırlar akışkanlaşmaktadır. Artık toplumsal emek ve üretim süreçleri arasındaki bağ zayıflamakta, aynı yerde birlikte çalışma anlayışı yok olmaktadır (Beck, 2011: 214-215). Bu anlayış çalışmanın istikrar üreten yapısının değiştiğini ve çalışanların zamansal ve mekânsal kontrol duygusundan yoksun bırakıldığını göstermektedir.

Son dönemlerde, iş ilişkilerinin yeniden yapılandırılması ve esnekleştirilmesi bağlamında hızlı bir çalışma toplumu ortaya çıkmaktadır. Bu toplum hem devlet ve politika düzeyinde hem de bireysel yaşamlar vasıtasıyla hesaplanamaz, öngörülemez bir risk toplumuna dönüşmekte ve daha önemli bir sonuç olarak ekonomi, politika ve toplum nezdinde çelişkili sonuçlar içinde güvencesizliğin yayılımına yardımcı olmaktadır. Bu yüzden toplumun görünümü dramatik bir şekilde güvencesizliğin etkisi altında değişmektedir. (Beck, 2000: 3-4). Çünkü yeni çalışma hayatında standart yapıların esnetilmesi, gevşetilmesi çalışanlar için belirsiz, riskli bir iş dünyasını beraberinde getirmektedir. Çalışan kesimler sürekli değişebilen işe, işyerine, ücrete tabi tutularak istikrarsız bir çalışma hayatına mecbur

birakılmaktadır. Bu bağlamda, çalışma ve çalışma dışı yaşamın idamesi için hız odaklı işleyen bir yapının gelişimi çalışanlar üzerinde baskı ürettiği değerlendirilebilir.

Güvencesizlik, özellikle çalışma hayatında çalışmanın açık/şeffaf örgütlenmesi dolayımında çoğulcu istihdamın yaygınlaştırılması, çalışma zamanının esnekleştirilerek daha az ücret/para/maliyet ile daha çok kontrolün sağlanması, bir yeniden dağıtım politikası olarak esnekleşmenin etkin kullanımı, düşük maliyetli akademik ve “Mcİşlerin” ortaya çıkışı, enformel ekonomin yeniden ele alınmasıyla yakından ilişkilidir (Beck, 2000: 76- 83).

Örnek verilecek olursa, Almanya’da 2000’li yılların ortalarında iş başına gelen siyah-sarı hükümetin büyük bir başarı olarak lanse ettiği “istihdam mucizesi” varlığını, yeni oluşturulan devasa düşük ücret sektörüne borçludur. Bugün 7,3 milyon insan ayda 400 Avro karşılığında küçük işlerde çalışırken 900.000 taşeron işçi daimi elemanlarının ücretinin yarısını alıyor. Bu durum, Almanların %10’unun yaşamakta bile güçlük çektiği ikinci sınıf bir işe sahip olma ile aynı anlamdadır (Hartmann, 2014: 198).

Bu bakımdan güvencesiz istihdam ilişkilerinin yaşanılan dönemin şartlarına uygun bir çalışma anlayışı dayattığı söylenebilir. Garantisiz, eğreti, belirsiz zamanlı, part-time, çağrı üzere, sözleşmesiz çalışma anlayışının kural haline dönüşmesi, büyük çalışan kitlelerinin güvencesizlik kaynaklı sosyo-ekonomik, politik, psikolojik problemleri derinden hissetmesine yol açmaktadır. Bu durum toplumsal açıdan özellikle alt ve orta sınıfın büyük bir bölümünü önemli derecelerde ilgilendirirken artık yaşanılan riskin tüm insanları içine çektiği bir sarmal haline dönüşmektedir.

Günümüzde tüm kesimlerin hayatı güvencesizleşmekte, bugünün başarısı ile yarının başarısızlığı arasındaki garanti ortadan kalmaktadır. Verimlilik alanında tek gelişmiş toplum olan ABD son 20 yılı aşkın bir zamanda sürekli bir yükseliş göstermektedir. Buna karşın çoğunluğun geliri –on üzerinden sekiz- durgunlaşmakta veya düşmektedir. Bu durum diğer ileri demokrasilerde de yaşanmaktadır. Yaygın güvensizlik gelecekte (toplumun görünüşte varsıl merkezinde dahi) nüfusun çoğunluğunun yaşamının temel kurumlarını ve yaşamlarını karakterize edecektir (Beck, 1999b). Ona göre, bu durumda öncelikle tam istihdamın sonlanmasıyla yeni işgücü politikası olarak sadece iş garantili bir düzen oluşmakta ve bu anlayışta ücretli çalışma, topluma içerilmenin tek yolu olarak görülmektedir. Ayrıca çalışmayı yeniden gözden geçirmek ve yeniden tanımlamak gerekmektedir. Bu, kırılğan/eğreti çalışmanın riskleri ile nasıl başa çıkacağımızı yeniden düşünmemiz gerektiğiyle de bağlantılıdır (Beck, 1999a).

Risk toplumunda esneklik merkezli uygulamalar vasıtasıyla çalışma anlayışı çoğullaşmış, eksik istihdam şekilleriyle dönüşmekte ve bu çalışma hayatında özgürleşme adı altında tüm kesimlere benimsetilmektedir. Bu durum çalışan kesimler için Fordist dönemde elde edilmiş kazanımların aşınmasına ya da

ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Çalışan kesimler açısından kendilerine güvenli limanlar oluşturan garantili işlerin kaybedilmesi, toplumsal alanda risk algısının daha da yaygınlaşmasına ve derinleşmesine neden olmaktadır. Tam istihdam ilişkileriyle oluşturulmuş toplumsal statülerin, mesleklerin içinin boşaltılması çalışan geniş kesimler için korunaklı alanların yerini daha belirsiz ve riskli bir yaşamın alması anlamına gelmektedir. Bu durumun güvencesizlik merkezli risk algısının toplum genelinde yayılımına etki ettiği söylenebilir.

Örneğin emek piyasasına girişle birlikte, birey birçok sosyo-kültürel bağlayıcı aygıttan uzaklaşmakta ve geleneksel değerlerinden kopmaktadır. Aile, komşuluk ve hatta dostluk gibi toplumsal değerler, sistemin ortaya çıkardığı ve insanları buna zorunlu kıldığı emek piyasasının hareketli, dinamik bireyi ile ciddi bir rekabete sürüklenmektedir (Beck, 2011: 132). Çünkü işgücü pazarında ücret getirecek bir işe sahip olmak ve bunun sürdürülebilirliğini sağlamak önemli bir hareket kabiliyeti gerektirmektedir. Çalışanların dinamikliği toplumsal alandan soyutlanmayı beraberinde getirmektedir. Yeni dönemde güvencesiz çalışma ilişkileri, topluma bilinçli olarak belirsizlik ve risk pompalayarak insani ilişkilerin kökten dönüşmesine yol açmaktadır. Esneklik uygulamalarının kaynağını oluşturan 'uzun vade yok' anlayışı, insani ilişkilerde de 'bırak git', 'kendini adama' ve 'fedakârlıkta bulunma' gibi devamlı bir risk algısı altında depresif bir 'kayıtsızlık' pompaladığı savunulmaktadır (İlhan, 2007: 290). Böylece çalışma dünyasında birey yaptığı işe, iş yerine, işverenine karşı aidiyet hissedememekte ve sosyal yaşamda süreklileşen bir belirsizlikle yalnız kalmaktadır.

2. R. Sennett: Yeni Kapitalizmin Kültürü ve Güvencesizlik

Yeni kapitalizmle birlikte çalışma dünyasında yaşanan dönüşümlere dikkat çekerek çalışmanın/işin kişilik üzerindeki etkilerine yoğunlaşan Sennett (2010), günümüzde sosyo-ekonomik alanın "hızlı kâr" amacıyla piyasadaki değişimlere anlık müdahale edecek şekilde esnetilerek yeniden yapılandırıldığını ileri sürmektedir.

Sennett (2010: 9)'e göre, yeni kapitalist kültür çalışanlardan sürekli kendini yenilemesini, seyyar olmasını, risk almasını ve rekabet yeteneğini geliştirmesini kısaca esnek hareket etmesini istemektedir. Çalışanlar için esnekliğin anlamı yaşam boyu iş güvencesizliği, sürekli değişimin dayattığı belirsizlikler, düzenli işlerin yerini geçici işlerin alması, bir işten diğerine/dünden yarına savrulan bir yaşamdır.

Günümüzde, yeni kapitalizm esneklik, tanımsız işler, yersizlik, seyyaliyet, geçicilik, süresizlik, yüksek endişe ve kaygı üreterek yeniden yapılandığı eşitsizlik durumlarını kapitalist zihniyetin çıkarı doğrultusunda kullanıma açmaktadır. Bu bakımdan yeni kapitalizm, sömürünün esnek ve örtülü yüzü ile tüm çalışanları yüzleştirmekte ve işe yararlılık kaygısını yaygınlaştırarak kâra hızla ulaşmanın sofistike alt

yapısını inşa etmektedir (Aytaç ve İlhan, 2008: 191).

Yeni kapitalist kültürde “uzun-dönemin reddi” ile ortaya çıkan kısa-dönemli zaman anlayışı işin/çalışmanın karakterini tümüyle değiştirmekte ve bugünün emek piyasasını sürekli bir kariyerdense kısa süreli görevlerin yaratıldığı bir sahne ya da sistem haline dönüştürmektedir. Geçici ve daha çok yarı zamanlı işlerin bu sistemin bir yansıması olduğu ve günümüzde geçici işlerin özellikle hizmet ekonomisinin en hızlı büyüyen sektörü olduğu değerlendirilmektedir (Sennett, 2012: 199).

Yüzer-gezer, kısa vadeli düşünme şekilleri ve siyaseti, ekonomik hayatta çalışanlar üzerine somut etkiler bırakmaktadır. Sennett(2011: 107-117)’e göre, güvencesizlik piyasalarda yaşanan karmaşaların beklenmeyen ve arzulanmayan bir çıktısı değil, sadece daha fazla yeni kurumsal modelin bir programlanma şeklidir. Kısaca ifade edilecek olursa güvencesizlik yeni tarz bürokrasinin ‘başına gelen bir şey’ değil, böyle olması hedeflenen bir şeydir.

Emek gücünün “geçicileşmesi” dışarıdan geçici işçiler veya taşeronların kullanımı çalışılan yerin içyapısıyla yakından alakalıdır. Çalışanlar üç ya da altı aylık sözleşmelerle bağlanabilir ve bu durum çoğu zaman yıllar sonra yenilenebilir, böylece işveren sağlık veya emeklilik sigorta primlerinden kurtulur. Dahası kısa vadeli sözleşmelerle çalışanlar görevden göreve kolaylıkla hareket ettirilebilir, sözleşmeler çalışılan yerin değişen etkinliklerine ayak uydurma amacındadır ve personelden kolayca kurtulma ya da yeni eleman alma kolaylaşarak amaçlara ulaşılabilir. ABD’ de ve Britanya’da geçici çalışma, işgücünün en hızlı büyüyen sektörü olarak öne çıkmaktadır. Emeklilik ve sağlık sigortası bulunan geçici işçiler bugün için Amerika’nın işgücünün %8’ini oluşturmakta ve hizmet sektöründe perakende satış, restoranlarda çalışanları da işin içine eklediğimizde ABD emek gücünün 1/5 gibi bir orana yükselmektedir (Sennett, 2011: 36-37).

Esnek/güvencesiz çalışma dünyası en alttaki çalışanlar arasında acizliği, pasifliği beslemektedir. İnsanlar çalıştıkları yerlere karşı hiçbir sağlam bağlarının olmadığı istikrarsız bir ortamda, hayatta kalabilme adına başlarını aşağıda tutma eğilimindedirler. Hecksher de küçültme ve yeniden düzenleme operasyonlarında hayatta kalabilen çalışanların bile bir sonraki hamleden (işten atılma endişesi) korkarak yönetici kaplanlarına görünmez olma beklentisi içerisinde olduklarını savunmaktadır. Buna Fraser “bir hayatta kalma stratejisi olarak duygusal kopuş” adını vermektedir (Sennett, 2005: 195). Dolayısıyla yeni kapitalizmin dayattığı geçiciliğin, belirsizliğin, seyyaliyetin çalışma dünyasında çalışan kesimler arasında güvencesizleştirici bir kültürün yayılımına etki ettiği söylenebilir.

Esnek kapitalizm, içinde herhangi bir kararlı, kalıcı öğenin bulunmadığı toplumsal bir evren oluşturmaktadır. Burada geleneksel çalışma ilişkilerinden, insan karakterine ve tüketim anlayışlarına kadar her şey bir anda değişime maruz kalmaktadır. Stabil anlam bütünleri ortadan kalkmakta, değerler sistemi bağlayıcı olmaktan uzaklaşmakta, bireyler

birbirlerini tanıma fırsatı bulabilecek ilişkisel süreçlerden mahrum bırakılmaktadır. Bu durum aşırı bireyciliğin, parçalanmanın, değer kaymasının, kaygı ve tedirginliklerin artmasına, gerginlik ve huzursuzlukların yaşanmasına, stres ve bireysel-toplumsal şizofreninin tüm alanlara sirayet etmesine yol açmaktadır. Öznenin özerkliğinin elinden alınması, mahremiyetlerin ihlali ve çalışanların sürekli gözetleniyor olması yeni kapitalizmin ideolojik ve kurumsal baskısının önemli yansımalarıdır (İlhan, 2007: 283-285).

Sennett'e göre, esneklik vurgulanırken katı bürokrasi ve kör rutinler sıkça eleştirilmekte ve çalışanlardan risk almaları, hızlı hareket etmeleri, her an değişime ayak uydurmaları, resmi kurallara daha az bağlı kalmaları istenmektedir. Bu durum kişilik üzerinde farklı etkilere sahiptir. Karakter, duygusal deneyimlerin uzun vadeli boyutuna yoğunlaşmaktadır. Kendini, sadakat ve karşılıklı bağlılık, uzun dönemli bir hedef doğrultusunda faaliyetlerde bulunmayı veya gelecek için bazı mükâfatlardan geri durma biçiminde ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan karakter, kendimizde değerli olduğuna ve başkalarının da değer vermesi gerektiğine inandığımız kişisel niteliklerimiz olarak değerlendirilmektedir (Sennett, 2010: 9-11).

Yeni kapitalizmde esneklik uygulamaları çerçevesinde ortaya çıkan yatay ve dar zaman aralıklı çalışma biçimlerinin çalışanlar arasında yakın toplumsal bağlar/arkadaşlık bağlarını zayıflatma eğiliminde olduğu belirtilmektedir. Örneğin ABD'de sosyalleşme düzeyindeki çarpıcı düşüşe ilişkin veriler derleyen Putnam, iş arkadaşlığının ABD'de genel arkadaşlığın 1/10'ünü kapsadığını bulmuştur. Zayıf arkadaşlık bağlarının her altı ayda bir rotasyona bağlı değişen çalışma gruplarında ve özellikle çalışanların kısa bir süreyi birlikte geçirebildikleri işlerin doğal toplumsal sonucu olduğunu belirtmektedir. Burada çalışanlar arasında kısa süreli iş ile ortaya çıkan çalışma ilişkileri, sadece çok fazla taahhüde girmeden oluşan yüzeysel bir sosyalleşmedir (Sennett, 2005: 194-196).

Yeni kapitalizmde piyasa önceliklerinin birey/toplum önceliklerinin önüne geçmesi toplumu bir arada tutan dayanışma ağlarının aşınmasına, güven duygusunun zayıflamasına, doğruluk, dürüstlük vb. ahlaki değerlerin güçten düş(ürül)mesine neden olmaktadır. Ahlaki olana dönük yargıların yerini rasyonelliğin alması, toplumsal değerlerin nicelleşmesini/temel insani ve ahlaki değerlerin verimliliğe ve kâra tahvil edilmesini ve benliğin, kimliğin, zaman/mekân bütünlüğünün parçalanmasını sonuçlamaktadır. Genel anlamda söylenirse yeni kapitalizm hakikat kavramının bütünselliğini yapı-bozuma uğratmaktadır (Aytaç ve İlhan, 2008: 200-201).

Yeni kapitalist kültürün zamansal boyutu çalışma ilişkilerinin geçici, kırılabilir yapıda inşa edilmesine yol açmaktadır. Geçici olma, sürekli değişime/yeni olana güdülenme, uzun vadeli ilişkilerin kurulma potansiyelinin düşük olması bireysel-toplumsal sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Çalışma hayatının dayattığı savunmasızlıkların iş ve iş dışı alanlara sirayet etmesiyle, birlikte yaşama/dayanışma bağlarından geri

çekilen bireyler arasında zayıf kişilik yapıları gelişmektedir. Sürekli değişim baskısı altında yaşamaya mecbur bırakılan çalışan kesimler hem kişisel olarak hem de toplumsal hayatta örseleyici ve travmatik durumlarla karşılaştığı ifade edilebilir.

3. R. Castel: Sosyal Güven(ce)sizlik

Castel, sosyali anlama ve sosyal üzerinde etkin olabilme adına çalışmanın toplumsal işlevlerini sorgulamakta ve bunu sosyal sorunun yaşadığı dönüşümler üzerinden okumaya gayret etmektedir (Bailleau, 2014: 32). Bu açıdan Castel'in, daha çok çalışma/iş odaklı sosyal güvenceler ve toplumsal bağlar arasındaki ilişkiden kaynaklı sosyal problemlerin analizine yoğunlaştığı söylenebilir.

Onun için güven(ce)sizlik toprağı üzerinde inşa edilen modern toplumlar, "ne kendileri ne de yakın çevreleri sayesinde kendilerini güvence altına alabilen bireyler toplumu"dur (Castel, 2004: 11). Modern toplumların üyelerini güvence altına alma açısından genel anlamda çalışma ile güçlü güvenceler arasında bağ kurma ve mülk sahibi olmayanların rehabilitasyonunu sağlama amaçlı tasarlanan ve uygulamaya konan yeni bir mülkiyet türü –sosyal mülkiyet- inşa etme üzerinden hareket edilmelidir (Castel, 2004: 36).

Castel, birey ve toplumsal gruplar arasındaki aidiyetler, mensubiyetler ve ilişkiselliklerin birleşimi olarak kabul edilen toplumsal bağın değişik sosyal güvence uygulamalarına paralel olarak farklılaşması ve bu farklılaşmanın bireysel-kolektif ilişkilerde neden olduğu sonuçları güvencesizlik bağlamında değerlendirmektedir. Ona göre güvence, hak ve koruma, kişinin toplumun bir üyesi olarak var olabilmesi ve 'yakınların himayesine' bağımlı olmadan toplumu oluşturmaya devam edebilmesi için temel önemde olan 'destekler'e ihtiyaç duyar (İrtiş ve Özatalay, 2014: 11).

Günümüz toplumlarında güvencesizliklerin enflasyonuna tanık olduğumuzu bildiren Castel, iki güvencesizlik biçimi üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki hukuk devleti altında yaşayan bireylerin ve malların adaletli ve polis kurumlarıyla korunması noktasındaki yozlaşma ve eğretiliğin yol açtığı 'sivil güvencesizlik' durumudur. İkincisi ise giderek artan insanın eskiden sahip oldukları ve bugünlerini istikrarlı kılarak geleceklerini çizebilmeleri için gerekli 'destekler'den yoksun bırakılmaları ve 19.yy'da ifade edildiği üzere "yarını kestirmeden/günü gününe" yaşamak zorunda kalma ile ilgili "sosyal güvencesizlik" halidir (Corcuff ve Bou, 2014: 187).

Castel'e göre, ekonomik hayatta yaşanan güvencesizlik/eğretilik hali, çalışan kesimlerin emek gücünü satanlar ile siparişi verenler arasındaki mübadelenin eşitsiz koşullarından beslenmektedir. Bu emek gücü ile kastedilen şey ise hiçbir düzenlemenin olmadığı bir ortamda, hiçbir şekilde korunmaksızın, günü kurtarmak üzere durmadan çalışmaktır. Ücretli çalışma, aşamalı olarak uygulanacak koruma yöntemleri ile güvence altına

alınırken daralan piyasa koşulları ile küçülen emek gücü pazarı, minimum güvence ile minimum geliri mümkün kılacaktır. Bu bakımdan sosyal mülkiyet, mülksüz çalışan kesimler için mülkiyet anlamına gelmektedir. Bu mülkiyet anlayışında artık mal-mülk edinmenin anlamlılığının yerini korunma sistemlerine içerilme mantığı almaktadır (Bailleau, 2014: 39).

Sosyal sorunun dönüşümünü analiz ederken Castel' in başvurduğu üç temel toplumsal biçimden biri 'ücretliler toplumu' kavramıdır. Ona göre proleterlik, işçilik ve ücretlilik çalışma ve yaşam şartları noktasında üç farklı duruma işaret etmektedir. Proleter ücretli, çalışma hayatında eğreti, keyfi ve geçici şartlar altında istihdam edilirken toplumsal ilişkiler bakımından da "yarı/kısmi dışlanma" ile yüzleşmektedir. Proleterlik; işin eğretiliği, çalışma koşullarının ağırlığı, ücretlerin düşüklüğü ile ilgili olduğu kadar aile ve akrabalık bağlarının zayıflığı/çözülmesi, ahlaki değerlerin yozlaşması, suç bulaşma oranının yüksekliği, makine kırma ya da yağma gibi kendiliğinden olayların yaygınlığı ile ayırt edilmektedir. İşçilik ise daha karmaşık ilişkilere işaret etmektedir. 19.yy sonlarında işçilerin çeşitli siyasi ve sosyal haklar edinmesiyle birlikte güvence (hastalık, kaza, emeklilik gibi) noktasında önemli kazanımlar elde edilmiştir. Ayrıca eğitim, ulaşım, barınma vb. olanaklarla boş zaman etkinliklerinin çeşitlenmesi söz konusudur. Bu yeni işçilik durumu proleterlik koşullarından farklılaşarak ücretlinin toplumla bütünleşmesi açısından önemli olanaklar sağlamaktadır (Castel, 2003: 303-304; Özatalay, 2014: 135-136).

Ücret sistemine bağlı/dayalı toplum sadece çalışan nüfusun çoğunluğunun ücretli olduğu bir toplum olmakla kalmaz, özellikle nüfusun büyük çoğunluğunun öncelikle çalışma statüsünün sağlanmasından yola çıkarak sosyal yurttaşlık haklarına sahip bir toplum hüviyetine kavuşur (Castel, 2004: 37). Bu açıdan ücretlilik, ücretliler toplumunda yaşanan mülk sahipliği ile emek arasındaki karşıtlığın önemini kaybetmesiyle yeni bir anlama bürünmektedir. Artık iyi gelir elde etme, prestijli konumları işgal etme gibi egemen konumlarda yer alma sadece belirli bir kesime has bir durum değildir. Burada çalışan ücretli kesim içerisinde fragmanlara ayrılma, parçalanma bu imkânı sağlama potansiyeli yaratmaktadır. Yani belirli işçi sınıfı hiyerarşik olarak yeni ücretli kategorileri ortaya çıkararak hâkim noktalara gelebilmektedir. Diğer yandan 1970'li yıllar itibariyle geçici, mevsimsel ve istikrarsız istihdam şekillerinin dayattığı ve çoğunu göçmenlerin oluşturduğu "çevre işçiler" kategorisi çalışma hayatının gerçekliği haline almıştır (Castel, 2003: 335-342; Özatalay, 2014: 137).

Ücretliler toplumunun parçalara ayrılması özellikle küreselleşme süreciyle birlikte sosyal koruma ve istihdam ilişkilerindeki standart-dışılık ile kırılma iç içe geçmektedir. İstihdam yapısının kayganlaşmasını kitlesel işsizliğin bir sonucu olarak değerlendiren Castel'e göre işsizlik bundan böyle işsizlikten öte bir anlam ifade edecektir. Bu çıkarıma göre, işsizlik oranı konjonktürel, hatta yapısal olarak düşmeye yönelse bile ortaya çıkanın tam istihdam veya tam zamanlı istihdam olmadığı, aksine 'atipik',

eğreti, güvencesiz bir istihdam olduğu görülmektedir. Yeni işe alımların %70'nin 'atipik' istihdam şekilleri olduğunu savunan Castel'e göre, istihdam dışı kalmanın sonucunda eğretilişmenin, güvencesizliğin gelişmesiyle klasik istihdam ile atipik istihdam yan yana gelmektedir. Yarı zamanlı, kesintili ve devlet destekli; eksik istihdamın yaygınlaştığını vurgulayan Castel, eğreti istihdamın yükselişini yani prekaryayı klasik ücretliliğin altında bir ücretlilik durumu olarak tanımlamaktadır (Gajac, 2014: 97-98).

Eğreti istihdam süreklilik arz eden ve belirsizlik pompalayan bir ücretliliğe karşılık gelmektedir. Devamlılık arz eden güvencesizliğe, belirsizliğe ve eğretilişme maruz kalan prekarya; beyaz yakalı işsizler, çalışan yoksullar, fasilalı çalışanlar, devlet destekli istihdamdan yararlananlar, güvencesiz/eğreti çalışanlar, göçmenler, gençler giderek daha heterojen bir kesimi kapsamaktadır. Prekarya, insanların sadece maddi olanaklardan değil aynı zamanda kolektif aidiyetlerden de yoksun oluşu ile karakterize edilmektedir. Bu insanlar iki açıdan (hem iş hem de ilişki bağı noktasında) mensubiyet yitimine uğramış kesimlerdir. Castel'in ifade ettiği gibi "bunlar bireydirler ama olmak istedikleri bireyler olamama çelişmesini yaşayan bireyler" ya da bu isteklerini karşılayabilecek kaynak ve desteklerden yoksun olmalarından dolayı istedikleri insan/birey haline gelebilme adına gerekli enstrümanlara sahip olamayan bireylerdir. Modern toplumların bu bireyine "yitik bireyler (individu par défaut)" nitelmesiyle bakan Castel, düşüncelerini "Tam olarak, birey özgürlüklerini gerçekten sağlamak için gerekli kaynaklardan yoksun olanlara yitik bireyler diyorum." ifadeleriyle tamamlar (Gajac, 2014: 98-99).

Günümüz toplumlarında çalışma hayatı merkezli yeni bir sosyal sorunun ortaya çıktığını savunan Castel, toplumsal bağlar ve güvenceler arasındaki ilişkinin yaşanan dönüşümlerle belirsizleştiğini ve bu bağlamda kronik bir duruma evrildiğini vurgulaması bakımından önemlidir. Eğretilişen, belirsizleşen ve standart-dışılışan çalışma ilişkilerine mecbur bırakılan bugünün emekçi kesimlerinin sosyal mülkiyet, toplumsal dayanışma ağları bakımından güçten düşürülmesiyle "yitik birey"lerin üretimi süreklileşmektedir. Bu durumun çalışan kesimler için güvencesizliği şiddetlendirdiği ve çalışanların toplumsal alanda desteksiz, korunaksız bir hayata sürüklendiği söylenebilir.

4. M. Lazzarato: Neo-liberalizm ve Güvencesizliğin Toplumsal İnşası

Lazzarato, neo-liberal iktidarın her türlü pekiştirici aygıtla güvencesizliği teşvik ettiğini ve "insan sermayesi"ne odaklanarak harekete geçtiğini ileri sürmektedir. Ona göre, bu şartlar altında "girişim toplumu" haline getirilen bir toplumun çerçevesine uyacak, "kendisinin girişimcisi" haline getirilmiş bir öznenin inşası kritik öneme sahiptir (Lazzarato: 2009).

Lazzarato, neo-liberal politikalarla eşitsizliğin, güvencesizliğin ve toplumsal

olanın yeniden kurulduğunu savunmaktadır. Ona göre, neo-liberal uygulamalar hem piyasa kapitalizmi ile göbekten bağlı bir düşünce üreterek hem de biyo-iktidarın² toplumu yeniden inşa etmeye yarayan araçların oluşturulması bakımından sömürü rejiminin yeniden üretimini süreklileştirmektedir. Bu tür dispozitiflerin yani iktidar kurmaya yarayan her türlü aygıtın güvencesizliği, eşitsizliği ve bireyselleşmeyi teşvik ettiğini, ayrıca böylesi şartların yeni bir birey tipini inşa ettiğini vurgulamaktadır. Bu, “girişim toplumu” haline dönüştürülen bir toplumsal yapıya uyum sağlayabilecek “kendisinin girişimcisi” haline getirilmiş bir özne demektir. Neo-liberal dönemde rekabet anlayışının devletin tüm dispozitiflerini ve otonom bireyler kabul edilen öznelere kapsayacak şekilde genelleşmesi ile neo-liberal yönetimin toplumsal alana müdahalesi (toplumsal alanın girişimin bir işlevi haline dönüştürülmesiyle) gerçekleşmektedir. Bu müdahale, farklılaşmayı, çeşitliliği ve rekabeti cazip kılma ve tüm bireyleri “insan sermayesine” dönüştürme, kendi kendisinin girişimcisi olma noktasında kışkırtma ve sınırlandırma adına yürütülmektedir. Bu açıdan neo-liberal sosyal politika için temel konu; toplumun, bir girişim toplumuna dönüştürülmesi ve çalışanın ‘bir çeşit girişim’ olarak tesis edilmesidir. Yani çalışanın bir tür sermayeye/kapitale dönüştürülmesi ve metalaştırılması söz konusudur (2009: 110-111).

Çalışanların basit bir metaya dönüştürülmesi eğilimi neo-liberal uygulamaların ana amaçlarındandır. Çalışan statüsüne bağlı hakların erozyonu, geçici, eğreti ve dönemsel “yeni istihdam şekilleri”nin tüm ücretlilik ilişkisine egemen olmasıyla ortaya çıkan güvensizlik, kolaylıkla işten çıkarmalar ve tüm kesimlerin alım gücünün yoksulluğa ulaşana dek zayıflaması gibi faktörler çalışanların işverene bağımlılığını daha da artırmıştır. Bu *sosyal korku* ortamı çalışanlar açısından riskin doğallaşmasına yol açmaktadır. Ayrıca çalışanlar kolektif dayanışma ve korunmanın azalmasıyla da piyasa dalgalanmalarına doğrudan maruz kalmaktadır (Dardot ve Laval, 2012: 368). Bu durum işgücü pazarının insafına terk edilmiş güvencesiz çalışanların daha çok risk üstlenmeleriyle sonuçlanmaktadır.

Yaşanan bu “sermayeleştirme/kapitalizasyon” süreci, risklerin ve koruma sistemlerinin finansallaşmasına yol açmaktadır. Finansallaşma, bireyi yükselen bir trend ile piyasanın insafına terk etmektedir. Buna paralel olarak ücretliler ve kamu çalışanlarının emeklilik fonları şirketler için finansal bir kaynak oluşturmakta, birikimler sermayenin önüne sunulmakta ve çalışan

² Foucault’ da biyo-iktidar, iktidarın sosyal yaşam üzerinde uyguladığı baskı ilişkisinin ayrıntılı değerlendirmesini içermektedir. Ona göre, biyo-iktidar ilişkisi kapitalizmin güç ve zenginlik dağıtımında bireyi dönüştürerek uygun şartların oluşmasını sağlamaktadır. Bu çerçevede pozitif bir güç oluşturan bir yapılanma ortaya çıkmaktadır. Foucault, biyo-politika aygıtının neo-liberalizme yöneltilen kritiklerin önemli bir analiz kaynağı olduğunu savunur. Bkz. Michel Senellart and Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics, Lectures at the Collège De France, 1978-79*, Palgrave Macmillan Press, New York.

kesimler çeşitli alanlarda ikili bir tuzağa düşürülmektedir. Böylece devletin parasallaşması ile süreklileşmiş bir güvencesizlik ve prekarite yaşanmaktadır. Bu tür bir politikanın ücretli çalışanların tavırlarında önemli bir etkisi söz konusudur. Çünkü her bir birey ikiye bölünmektedir. Bu durum bir yanda kazanç sahibini diğer yanda ise sermaye sahibini harekete geçiren iki farklı, zıt mantıkla parçalanmış “şizofrenik” bir ikizleşmeye yol açmaktadır. Bu özneleşme ile birlikte bireye yüklenen artan sorumluluk özellikle neo-liberalizmin çalıştırma (workfare) politikası ile beslenmektedir (Lazzarato, 2009: 111-127).

Bunun sonucu olarak işsizlik işsizin suçu, bireyin ahlaki bir hastalığı gibi görünürken çalışan kesimler yaptıkları işe tabiiyet ile bağlanarak suçlu ya da suçlanabilir kılınmaktadır. Bu bakımdan neo-liberalizm kabul edilebilir bir denge siyaseti izlemektedir. Endüstri tarafından istihdam edilebilir ve sigortalanabilecek kadar itibarlı bir insan sermayesinin yaratılması için artan bir oranda ‘yeni yoksulun’ üretimi mazur görülmektedir. Bu yoksulluk klasik anlamlarından farklılaşmaktadır. “Neo-liberal yoksulluk” kendi politik uygulamalarından beslendiği için kırılganlık, güvencesizlik ve eşitsizlik hiçbir sorun teşkil etmez. Neo-liberal uygulamalar insanlığı ‘maddi yoksulluğu’ bitirmenin eşğine getiren muazzam zenginlik, bilgi ve imkân birikimini bu tür yeni bir yoksulluğu üretme ve yeniden üretme amacıyla kullanmaktadır. Burada yoksulluk, güvencesizlik ve zenginlik arasında kabul edilebilir bir denge aranmaktadır (Lazzarato, 2009: 128).

Neo-liberal dönemde güvencesizliğin ve toplumsalın yeniden üretilerek “neo-özneler” aracılığıyla yeni bir çalışan tipi ortaya çıkarılmaktadır. Çalışma yaşamı üzerinden “neo-çalışan” üretimi toplumsal yaşamın bütününe dönüştürme kapasitesi açısından önemlidir. Neo-liberalizm açısından çalışanın bir girişim olarak yüceltilmesi ve bunun bireysel/toplumsal bir kurulum süreci bağlamında analiz edilmesi bakımından Lazzarato’nun yaklaşımı, güvencesizliğin bireysel-toplumsal etkilerini açıklama açısından kullanışlı bir perspektif sunduğu ileri sürülebilir.

5. G. Standing ve R. Seymour: Güvencesizliğin Sınıfsal Formasyonu Olarak “Prekarya”: Yeni Tehlikeli Bir Sınıf (mı?)

Dünya genelinde çalışma hayatı merkezli güvence sorunu yaşayanların oranı artmaktadır. Güvencesizlik ortak paydasında buluşan ve sınıf oluşturma potansiyeline sahip kesimlerin artışı, küresel çapta yaşanan neo-liberal dönüşümün sınıfsal yapılar da farklılaşmalara yol açtığını göstermektedir. “Prekarya” bu oluşumların/farklılaşmaların merkezinde yer almaktadır. Standing, “küreselleşmenin çocuğu” olarak gördüğü “prekarya” olgusunu oluşumunu, gelişimini, dünyasını, sorunlarını ve sömürü mekanizmalarını analiz ederek ‘yeni bir tehlikeli sınıfın’ gelişimini haber

verdiği ifade edilebilir.

“Prekarya”nın temel nitelikleri konusunda Standing (2012a: 589-591), prekaryanın öncelikle çoğu gündelik, geçici veya kısa dönemli işler vasıtasıyla yaşamlarını idame ettiren, emek güvenliği formlarının hiçbirine sahip olmayan kesimleri oluşturduğunu belirtir. Ayrıca prekaryanın toplumsal bir hafızayı destekleme ve kullanma araçlarına sahip olmadığını ve ‘geleceğin gölgesi’nden mahrum olduklarını, çoğunlukla kısmi bir vatandaşlığa sahip olduklarını ve tam manada bir vatandaş ol(a)madıklarını vurgulamaktadır. Bu açılardan prekaryanın günümüz çalışma/iş hayatının merkezinde yer alan ve güvencesizlik temelli sorunlarla yüzleşen kesimleri ifade eden bir olgu olduğu söylenebilir.

Standing, ilk olarak “aktüel olarak herkes”i prekaryaya dâhil eder. Daha sonra kadınların küresel neo-liberal çalışma hayatındaki konumu ile bağlantılı ucuz, kısa dönemli, kırılğan bir işgücü olduğunu belirtir. Ayrıca kentli genç nüfus, güvencesiz şartlarla karşılaşan önemli gruplardan bir diğeridir. Eğitimin metalaştırılması ve eğitimle belirli bir sınıflandırmaya tabi tutulan gençler, kapitalizmin emrine hazır ve nazır bireyler olarak yetiştirilir. Günümüzde erken emekli olma yerine emekli çalışanların ortaya çıkması önemli bir durumdur. Etnik azınlıklar ise prekarya içinde yer alan bir diğer kesimdir. Yine kriminalleşme sürecinde bireyin hem prekaryalaşması hem de suçlu haline gelmesi birbiriyle bağlantılıdır (Standing, 2011a: 59-89; 2012a: 595-597). Kapitalist sistemin yeni dönemde neo-liberal politikaların etkin kullanımı ile rekabetçiliğin kutsanması ve girişimci bireyciliğin yaygınlaştırılması ve küresel dönemde artan eşitsizlikler (gelir vs.) prekaryanın büyümesinde etkili dinamiklerdir.

Bora ve Erdoğan (2012: 30), prekaryayı zamanımızın proletaryası olarak görmektedir: Onlara göre, güvencesiz, keyfi koşullarda çalıştırılan, kronik geçici işlere mahkûm, bir işe sahip olmak ile işsizlik arasında ciddi belirsizlikler ve riskler yaşayan kesimler kapitalizmin şafağında lüzumsuz, serseri, tehlikeli ve statüsüz kabul edilmekteydi. Bu suçlulaştırıcı nitelermeler, damgalamalar ve dışlamacı yaklaşımlar nesiller boyu sanayi işçilerinin sırtından inmemiştir. Bugün ise esnekleşme sürecinde her iş güvencesizleşmekte ve böylece tüm toplumsal kesimler sürece dâhil edilerek marjinalize edilmeleri sağlanmaktadır.

Devlet yardımlarına erişimi zorlaşan ve işverenin yardımlarının olmadığı, değişken ücretler, mesleki bir ehliyetin olmadığı, güvencesiz hanelerle birlikte, işsiz ve güvencesiz işler aracılığıyla yaşamını idame ettirme ihtimali olan milyonlarca insanın varlığı ciddi bir göstergedir. 5 Amerikalı çalışandan 1’inin part-time işlerde, milyondan daha fazlasının yoksulluktansa geçici işlerde çalışması dikkat çekicidir. Ayrıca 60 milyon Amerikalı gıda çeklerini talep ederken, milyonlarca Avrupalı benzer bir kötü durumla karşı karşıyadır (Standing, 2011b). Bu açıdan yaşanan süreç

güvencesiz bir varoluş çerçevesinde ortaya çıkan baskılara maruz kalma ve bu deneyimlerin içinden geçme şeklinde yaşanmakta ve iş ya da hayat tarzı ile elde edilen güvenli bir kimlik veya gelişme hissi ortadan kalkmaktadır (Standing, 2014b: 36). Prekarya yapmak istediği ve kapasitesi çerçevesinde yapabileceği her türlü faaliyetten mahrum bırakılarak hem kendine hem de topluma yabancılaştırılmaktadır. Endişeli olma, anomik bir ortam, anksiyete ve yabancılaşma, öfke duygusunun artmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede öfke, gelişen bir protesto hareketini beslemektedir (Standing, 2012b).

Weber'in "ideal tip" kavramından hareketle Standing (2011a: 7; 2014b: 21), prekarya olgusunu, güvencesiz (precarious) sıfatı ve proletarya ile ilişkili ismin kombinasyonu olan yeni bir sözcük (neologism) olarak tanımlar. O, prekaryanın Marx'ın kullandığı anlamda henüz 'kendi için bir sınıf' olmadığını, daha çok "oluş halindeki bir sınıf" olduğunu savunur. Ona göre, bu sınıf ekonomik hayattaki yeni gelişmelere göre sürekli yükselen bir değere sahiptir ve özellikle bazı kesimler için tehlikeli bir boyuta ulaşmaktadır. Bu açıdan prekarya, "yeni tehlikeli bir sınıf" oluşturma potansiyeli bağlamında günümüz toplumları için önemli bir sosyal problem alanı olarak değerlendirilebilir.

Küreselleşme ile yaşanan büyük dönüşüm, sınıf yapılarını ortadan kaldırmamakla birlikte önemli farklılaşmalara yol açmaktadır. Gerek 'küresel elit'in oluşturduğu kesimin genişlemesi yani milyoner sayısındaki muazzam artışlar ve bürokraside, şirketlerde ve kamu hizmetinde aylık bir temelde ücret alan maaşlı çalışanların sayısındaki düşüşler gerekse modern ekonominin yarattığı sosyal bir kategori olan ve daha çok sözleşme çerçevesinde küresel esnek ekonominin ustaları olarak kabul edilen profesyoneller çalışma hayatının önemli yapı taşlarıdır. Gelir ve statü bakımından maaşlı çalışanlar ve profesyonellerin bir alt düzeyini oluşturan el emeği ile çalışanların giderek daralan kısmı ve işçi sınıfının özü olarak çekirdek işçiler fordist çalışma anlayışının günümüzdeki temsilcileri olarak çalışma hayatında istikralı bir yaşam sürmektedir (Standing, 2009: 98-99). Ancak bu durum günümüzde dönüşmektedir. Aşağıdaki tabloda ele alındığı şekliyle çalışan kesimler sınıfsal konumlarla ilişkili sosyo-kültürel-ekonomik-politik ve sivil açılardan farklılaşan hak kayıplarına maruz kalmaktadır.

Sınıf	Haklar				
	Sivil	Politik	Kültürel	Sosyal	Ekonomik
Plütokrasi, Elit	3	3	1	6	3
Profisyonerler	1	1	1	1	3
Maaşlılar	3	3	3	3	2
Çekirdek İşçiler	2	2	2	2	1
prekarya	1	4	1	4	5
Lümpen-prekarya	5	5	5	5	5

Şekil 6.1. Sınıfsal Konum ve Hakların Gücü Matrisi

Not: 1. Zayıf 2. Oldukça Güçlü 3. Güçlü 4. Kuşukulu, Saldırı Altında 5. Devamsız 6. İhtiyacı yok.

Şekil 1.3.'te görüldüğü üzere Standing (2014a: 20), prekaryanın politik haklar konusunda göreceli olarak oy kullanma hakkından mahrum bırakılabildiğini ve sivil haklar açısından istihdam ve sosyal yardımlar alanında süreç açısından haklarını kaybedebildiğini ifade etmektedir. Kültürel haklar alanında ise hükümetler, azınlıkların kültürel marjinalleşmeye maruz bırakılmasına yol açmakta, çoğunluğun ise kurumlara ve toplumsal normlara daha fazla uyum talep edebilmesine neden olmaktadır. Sosyal ve ekonomik alanlarda ise özellikle devlet yardımları ve mesleki uygulama hakkını kaybedebilmektedir.

Yeni dönemde çalışan sınıfın kan kaybetmesi ciddi seviyelere ulaşmakta ve esnek çalışma anlayışının dayattığı eğreti, güvencesiz, kırılabilir, belirsiz, riskli, ucuz emeğin bir sonucu olarak prekarya hem devletin sunduğu birçok imkândan mahrum bırakılmakta hem de kendi çabasıyla edinebileceği faydalar minimuma çekilmektedir. Standing, sınıfsal açıdan hakların etkiselliği noktasında bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. O, bu bağlamda özellikle bazı (prekarya, profesyoneller gibi) sınıfsal konumların sosyo-ekonomik, kültürel, politik ve sivil açıdan buldukları seviyeleri ele almaktadır (Standing, 2014a).

Standing (2011a: 1; 2014b: 11)'e göre neo-liberal model, yaşamın tüm yönlerine nüfuz edecek maksimum rekabet ve yarışabilirlik gibi piyasa kurallarını devreye sokmaktadır. Çalışanlara ve ailelerine güvencesizlik ve risk transfer eden bir gündem anlamına gelen işgücü piyasası esnekliğinin ise ülkelerde arttırılması gerektiği ile ilgili bir tema işlendiğini ve sonucun istikrarın dayanağı olmaksızın dünya etrafında milyonlarca insanın çoğunu içine alan küresel bir prekaryanın yaratılması olduğunu savunur.

Seymour, Standing'ın "prekarya" kavramı ve onun yanlış kullanımına ilişkin açıklamalarda bulunmakta ve Standing'ın ileri sürdüğü görüşlere eleştirel yaklaşmaktadır. Örneğin prekarya kavramını ikna edicilikten uzak,

dünyanın içinde bulunduğu durumdan kaynaklanan kötümserlik ve umutsuzluk hali olarak itham etmektedir. Bu kavramın kapsadığı söylenen fenomenleri açıklamada yetersiz kaldığı, sadece negatif bir anlamda kullanıldığı ve daha çok eleştirel bir yapısının olduğunu ileri sürmektedir. Kavramın daha kullanışlı kılınabilmesi için temelsiz teorik varsayımlardan temizlenmesi gerekliliğini savunmaktadır (Seymour, 2012: 251-252).

İkinci olarak Standing'in, prekaryayı "yeni tehlikeli bir sınıf"ı, bir "canavar"ı temsil eden "oluş halinde bir sınıf" olduğunu varsaymasına eleştiriler yöneltilir. Seymour (2012: 253) prekaryayı bu şekilde bir sınıf yapma çabası olarak görmenin tutarsız olduğunu ve şayet prekarya "yeni ortaya çıkan sınıf" tezine sıkıştırılırsa güvencesiz emek ve toplumsal eğretilik olgularının yanlış anlaşılabilceğini savunur. Bunun için güvencesizliğin işçi sınıfı ve orta sınıf (özellikle küçük burjuvazi) kesimlerindeki sınıf katmanı zincirini baştan sona kat ettiği vurgulanmaktadır. Yani finansallaşmaya dayanan birikim içinde oluşturulan güvencesizlik sürekli dibe itilmekte ve daha fazla katmanı etkilemektedir. Öyle ki kapitalist sınıf ve orta sınıfın belirli bir kesimi bundan muaf tutulmaktadır. "Onların güvenliği bizim güvencesizliğimizle elde ediliyor." Üçüncü olarak Standing'in emeğin farklı hallerini prekarya sınıfı gibi tek bir kategoride toplama girişimi oldukça sakıncalı görülebilmektedir. Seymour (2012: 257) bu durumu "tipik olmayan istihdama dair bir takım yanlış homojenlikler" olarak değerlendirmektedir. Bu açıdan güvencesizliğin etkilerini tam anlamıyla ele almadan prekarya olgusundan bahsetmek mümkün değildir.

Seymour Standing'in, prekaryanın sınıfsal niteliklerini açıklarken Marx'ın "kendi için bir sınıf" ve Weber'in "ideal tip" kavramlarından hareket ettiğini ve teorisini bu çerçeveye oturtmaya çalıştığını ileri sürmektedir. Ancak Seymour (2012: 264)'a göre, prekaryaya atfedilen özelliklerin hiçbiri, Marxist anlamda hiçbir üretim ilişkisine uygun düşmemekte ve bir bütün olarak sistemin yeniden üretiminde gerekli görünmemektedir. Standing'in sınıf kategorileri Weber esintili ama Weber'in sınıf analizi mülkiyet sahipliği ve rekabetçi bir piyasada sağlanan avantajlara dayanmaktadır. Prekaryanın temel özelliği ise onları birbirine ya da seçkinlere bağlayan ve itaatlerini sağlayan her türlü toplumsal harçtan sözümona mahrum olmalarıdır.

Seymour (2012: 268)'a göre, oluş halindeki bir sınıf düşüncesi işçiler arasında bir kutuplaşma stratejisine ve piyasa kapitalizmi arenasında kurulan bir "ütopyacılığa" oturtulmaktadır. Standing tarafından oluşturulan tasvirin aslında prekaryaya hitap etmediği, okuyucunun, yeni tehlikeli sınıfa ibretle bakmasını, ondan korkmasını ve canavarın zapt edilemez olmadan yatıştırılmasını vaaz etmektedir. Seymour bu sesi otoriter, mesafeli ve kibirli olarak değerlendirmekte ve Standing'in bu çalışmasının paternal işçiler ve neo-liberallere hitap eden politik bir strateji olduğunu ileri sürmektedir.

Seymour (2012: 268-270) açısından prekarya bir sınıf değildir, aslında o günümüz neo-liberal kapitalizmin ürünü olarak ortaya çıkan özel bir

popülist celbetme türüdür. Güvencesizlik, tek başına politik bir stratejinin kaynağı olamaz, ancak iktidara karşı mücadelede ondan etkilenenlerin ortak paydası olması noktasında sistemin bir parçası olabilir. Böyle bir mücadelede yaratılacak kolektivitelerde işçi sınıfı başı çekmeli ve 'prekarya antikapitalist bir öze yeni ve radikal bir siyasetin geliştirilmesine yardım edebilecek bir celbetme olarak görülebilmelidir. Seymour açıklamalarını şu cümlelerle noktalamaktadır: "prekarya ne tehlikeli, tuhaf, uyuşmaz bir şeydir ne de var oluşu himaye edilecek, türemekte olan bir sınıftır. Hepimiz prekaryayız. Biz ne gizli ticari bilgilerin (CBI) bir parçası, ne de finans sermayedar; ne devlet bakanı ya da kıdemli devlet memuru ne de üst düzey polis müdürü ya da Rupert Murdoch'un akşam yemeği partisinin bir konuğu; ne bir yargıç ne de televizyon habercisiyiz. Başka bir deyişle "iktidar bloğu"nun, onun kapitalist sınıf fraksiyonunun bir üyesi onu çevreleyen burjuva akademisyenler ve uzmanların bir gölgesi değiliz. Şayet tehlikeliyse bunun nedeni egemenlerin aldatıcı güvencesini parçalamak üzere oluşumuzdandır." Buna ek olarak Seymour, Standing'in "Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf" adlı çalışmasının tanıtım kapağındaki "prekarya fikrinin teorik ve ampirik açıdan eksiklikleri var fakat doğru anlaşıldığında bir çoğunluk inşa edecek yeni bir radikal projeye temel oluşturabilir." ifadeleriyle bu konudaki düşüncelerini belirtmektedir. Burada ele alınan yaklaşımlar ve karşı duruşlar konunun anlaşılması noktasında önemlidir. Neo-liberal kapitalist sistemin dayattığı ve günümüzde daha sık deneyimleyebildiğimiz güvencesizlik olgusunun bir sınıf oluşturma potansiyeli açısından nerede konumlandığı, sınıf oluşturacaksa hangi açılardan ele alınması gerektiği, kimleri kapsadığı, hangi siyaseti izlemesi gerektiği Standing tarafından işlenmektedir. Güvencesizlerin oluşturduğu kesimi bir sınıf olarak kabul etmeyen ve ancak bir mücadele alanında bulunması gereken önemli ve giderek sayıları artan bir kesim olarak *hepimizin güvencesiz olduğu* vurgusuyla bir strateji geliştiren Seymour'un yaklaşımı önemlidir.

Prekaryanın, güvencesiz kesimlerin sınıfsal formasyonuna ve mücadele potansiyeline yönelik işlevsel ve bütünleştirici bir kavram olarak kullanılması önemlidir. Sınıfsal bir nosyon bağlamında değerlendirildiğinde prekarya kavramı, güvencesizlik temelinde inşa edilen 'oluş halinde bir sınıf'ın teorik altyapısına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda güvencesizliğin kategorik olarak ele alınmasında önemli bir başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Ayrıca sınıf mücadelesi açısından güvencesiz bireylerin/çalışanların bir özne olarak ele alınması ve yeni dönemde güvencesizlik ortak paydasında birleşmelerin yaşanması ve kapitalizme karşı ortak hedefler açısından mücadele edebilme noktasında özellikle gençlerin, kadınların, göçmenlerin vb. kesimlerin yeni tehlikeli bir sınıf oluşturma potansiyellerine yapılan vurgu önemlidir. Ancak güvencesizliği sınıfsallaştırma çabası olarak değerlendirilen prekarya bir celbetme stratejisi olarak görülmekte ve kapitalizme hizmet ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bununla birlikte yapılan değerlendirmeler

ışığında prekarya kavramsallaştırması güvencesizliğin oluşumunu ve işleyişini açıklama açısından önemli katkılar sunmaktadır.

Sonuç

Güvencesizlik, günümüz çalışma hayatının temel bir problemidir. Güvencesizlik, sadece çalışma hayatı odaklı bir sorun değil aynı zamanda iş-dışı alanlara sirayet etme potansiyeli yüksek, çok boyutlu etkilere sahip bir olgudur. Çalışma hayatının olabildiğince esnekleşmesi, işgücü piyasasında sürekli değişen işlerin yaygınlaşması ve geçici, düzensiz, kırılgan bir iş hayatı, çalışanlar arasında güvencesizliğin yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Bu durum gerek çalışanların kendileri gerekse de bakmakla yükümlü oldukları aileleri üzerinde çeşitli seviyelerde baskılar üretmektedir. Çalışanlar ve aileleri güvencesizliğin dayattığı riskli yaşamda ayakta kalabilmek için sürekli mücadele etmek zorundadırlar.

Günümüz çalışma hayatının esneklik temelli özgürleşmesi, istikrarsızlığı, belirsizliği besleyerek toplumsal risklerin etki alanını genişletmektedir. İş bulmak, işinde düzen sağlamak, yükselmek vb. için rekabet etmek zorunda bırakılan çalışanlar yoğun güvensizlik duyguları altında depresif kişilik/karakter yapıları geliştirmektedir. Kişiliğin bağlılık ve uzun süreli amaçlar doğrultusunda kendini geliştirebilme potansiyeli yeni kapitalist kültürün bağlan(a)mama, güven(e)meme, kısa vadeli ilişkiler gibi temel parametreleriyle çatışmaya girmektedir. Çalışanlar hem iş hem de iş-dışı yaşamda geçiciliğin, akışkanlığın dayattığı güven ve bağımsızlık sorunuyla sıkça karşılaşmaktadır. Bunun sonucu olarak güvencesiz çalışanlar, toplumsal ilişkilerden kendini geri çekmek zorunda hissetmektedir. Bu da dayanışma bağlarının zayıflatılmasına ve sosyal sermaye açısından desteksiz kılınmasına yol açmaktadır. Bu durum çalışanlar açısından sosyal güvenceler ile toplumsal bağlar arasında gerilimlere neden olarak sosyal güven(ce)sizliği derinleştirmektedir. Ayrıca neo-liberal dönemde güvencesizliğin bireysel ve toplumsal açıdan kendi kendinin girişimcisi haline dönüştürülen neo-özneler/çalışanlar aracılığıyla inşası, toplumsal alanda eşitsizliğin yeniden üretiminde işlevsel bir rol üstlenmektedir. Güvencesizlik sınıfsal yapıların dönüşümünde de etkilidir. Güvencesizlik paydasında buluşanların sınıf oluşturma potansiyeli, toplumsal tabakalar arasındaki farklılaşmaları anlamamızda kuramsal bir alt yapı sunması açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Aytaç, Ömer ve İlhan, Süleyman (2008), "Yeni Kapitalizmin Kaotik Evreni: Belirsizlik, Sömürü ve Ahlaki Kriz" 9 Eylül Üni. Sosyal Bil. Enst. Dergisi, C:10, S:1, ss: 182-210.
- Bailleau, Francis (2014), "Angaje Bir Sosyolog: Robert Castel", (Fransızcadan Çev. Başak Demir), Toplum ve Bilim, Sayı:129, s: 26-42.
- Beck, Ulrich (2011), Risk Toplumu, Başka Bir Modernliğe Doğru, Çev: Kazım Özdoğan-Bülent Doğan, İthaki Yay. İstanbul.
- Beck, Ulrich (2000), The Brave New World of Work, (Trans. Patrick Camiller), Polity Press, UK.
- Beck, Ulrich (1999a), "Goodbye to all that Wage Slavery", The New Statesman, 5 March. <http://www.newstatesman.com/node/134275> (Erişim:21.04.2014).
- Beck, Ulrich (1999b), "On Insecurity and Re-defining Work", from Jobs Letter No.102/30 June. <http://www.jobsletter.org.nz/jbl10211.htm> (Erişim:19.07. 2013).
- Bora, Tanıl ve Erdoğan, Necmi (2012), " 'Cüppenin, Kılıcın ve Kalemin Mahcup Yoksulları': Yeni Kapitalizm, Yeni İşsizlik ve Beyaz Yakalılar", Ed. Bora, Tanıl - Bora, Aksu - Erdoğan, Necmi - Üstün, İlknur "Boşuna mı Okuduk?" Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği, İletişim Yay. İstanbul, s: 13 -44.
- Castel, Robert (2004), Sosyal Güvensizlik, (Çev. Işık Ergüden), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Castel, Robert (2003), From Manual Workers To Wage Laborers: Transformation Of The Social Question, New Jersey, Transaction Publishers Rurgers.
- Corcuff, Philippe ve Bou, Stéphane (2014), " Robert Castel ile Söyleşi: 'Birey Asla Desteksiz Var Olamaz', (Fransızcadan Çev. Elif Can ve Metin Cevizci) Toplum ve Bilim, Sayı: 129, s: 185-194.
- Dardot, Pierre ve Laval Christian (2012), Dünyanın Yeni Aklı, Neoliberal Toplum Üzerine Deneme (Çev. Işık Ergüden) Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, Türkan (2003), Risk Toplumu, TSA/C:7, S:2,ss: 105-111.
- Gajac, Olivier (2014), "Robert Castel'de Mensubiyet Yitimi Kavramı", (Fransızcadan Çev. Z. Canan Özatalay), Toplum ve Bilim, Sayı:129, s: 82-104.
- Hartmann, Kathrin (2014), Küresel Çarkın Dışında Kalanlar, Tüketim Toplumundaki Yeni Fakirlik, (Çev. Etem Levent Bakaç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

İlhan, Süleyman (2007), "Yeni Kapitalizmin Karanlık Yüzü: İnsanlık ve Ahlakilik Söylemlerinin Sahiciliği Üzerine" Fırat Üni. Sosyal Bil. Dergisi C:17, S:2, s: 283-306.

İrtiş, Verda ve Özatalay, Cem (2014), "Robert Castel'in Ardından", Toplum ve Bilim, Sayı: 129, s: 3-25.

Lazzarato, Maurizio (2009) "Neoliberalism in Action: Inequality, Insecurity and the Reconstitution of the Social", Theory, Culture & Society, 2009, no. 26 (6), ss: 109-133

Özatalay, Cem (2014), "Türkiye'de Ücretliler Toplumunun Başkalaşimleri", Toplum ve Bilim, Sayı: 129, s: 130-151.

Sennett, Richard (2012), Beraber, (Çev. İlkay Özküraplı), Ayrıntı Yay. İstanbul.

Sennett, Richard (2011), Yeni Kapitalizmin Kültürü, (Çev. Aylin Onacak), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sennett, Richard (2010), Karakter Aşınması, Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri, (Çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı Yay.(4.Basım) İstanbul.

Sennett, Richard (2005), Saygı, Eşit Olmayan Bir Dünyada (Çev. Ümmühan Bardak), Ayrıntı Yay. İstanbul.

Seymour, Richard (2012), "Hepimiz Güvencesiziz-prekarya Kavramı ve Yanlış Kullanımları Üzerine", Çev. Akın Sarı, Edt. Özay Göztepe, 2012, Güvencesizleştirme; Süreç, Yanılgı,Olanak,NotabeneYay.Ankara.

Standing, Guy (2014a), The Precariat Charter, From Denizens to Citizens, Bloomsbury Pub. London, UK and New York, USA.

Standing, Guy (2014b) Prekarya, Yeni Tehlikeli Sınıf (Çev. Ergin Bulut), İletişim Yayınları, İstanbul.

Standing, Guy (2012a), "The Precariat: From Denizens to Citizens?", Polity, Vol.44, No.4, pp: 588-608.

Standing, Guy (2012b), "The Precariat is you and me", ABC News, 9 February.

Standing, Guy (2011a), The Precariat The New Dangerous Class, Bloomsbury Pub. London, UK and New York, USA.

Standing, Guy (2011b), "The Precariat' on Rise in America", http://www.masslive.com/businessnews/index.ssf/2011/10/the_precariat_on_rise_in_america.html (Erişim: 19.01.2013).

Standing, Guy (2009), Work after Globalization: Building Occupational Citizenship, Cheltenham, UK: Edward Elgar.

